Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

8
2023

Tosh o'rmoni
(Navoiy viloyati)

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Elektron nashr. 472 sahifa, 30-avgust, 2023-yil.

Bosh muharrir:
Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:
Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar, fan, ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat va sport masalalari bo'yicha maslahatchisi o'rinbosari
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Sharipov Qo'ng'irotboy Avazimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori
Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dots., O'zR Tabiat resurslari vaziri o'rinbosari
Djumaniyazov Maqsud Allanazarovich, Qoraqalpog'iston Respublikasi Tabiat resurslari qo'mitasi raisi
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori
Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori
Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasi professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universititi rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktaranti
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU Ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalar departamenti rahbari
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU huzuridagi Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq Markazi xorijiy hamkorlik bo'yicha mutaxassis

Ekspertlar kengashi:
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Imomqulov To'lqin Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ
Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

JSTga a'zolik Yangi O'zbekistonni jahon iqtisodiyotiga olamshumul integratsiyalashtiradi 6
Muxiddin Kalonov, i. f. d., professor
O'zbekistonda ipakchilik sanoatining rivojlanish strategiyalari samarasi... 11
Jumayev Olimjon Sadulloyevich, tadqiqotchi
"Yashil" iqtisodiyot va uni shakllantirish masalalari 18
Yokubjanov Doniyor Islom o'g'li, tayanch doktorant
Suv ta'minot korxonalarining biznes jarayonlari bo'yicha
asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari (KPI)ni baholash.. 24
Saidakbarov Xusniddin Abdisalomovich, PhD
O'zbekiston fond bozorida investorlarning pul mablag'larini
jalb qilish mexanizmlaridan foydalanish.. 27
Karimov Akramjon Ikromjon o'g'li, PhD
Ishchi kuchi bozorining amal qilish metodologiyasi 34
Mamaraximov Bekzod Erkinovich, i. f. n., dotsent
Yashil turizmni rivojlantirish va takomillashtirish istiqbollari... 39
Normurodova Zebo Eshmaxmatovna, kafedra o'qituvchisi
Suv resurslaridan foydalanishning samaradorligini baholashga yondashuvlar..................................... 44
Axmedov Sayfullo Normatovich, t. f. n., mustaqil tadqiqotchi
Samarqand viloyatida xizmat ko'rsatish sohasining holati va
innovatsion rivojlanish tendensiyalari tahlili 50
Berdiyev Anvar Abduraxmonovich, tayanch doktorant
Mamlakatimizda markaziy bank monetar siyosatini amalga oshirishning amaliy holati 56
G'aybullayeva Zilola Raxmatullo qizi, mustaqil tadqiqotchi
Tijorat banklari kapitalidagi mavjud davlat ulushlarini kamaytirish 61
Olimjanova Nigora Alisherovna, mustaqil izlanuvchi
Infratuzilmaviy investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda islom moliya bozorining roli...................... 65
Saydirasulov Laziz Alimovich, doktorant
Balansning tarkibiy tuzilishi va unga ta'sir etuvchi omillar 71
Tulayev Mirzakul Salamovich, kafedra dotsenti; **Axmedov Akbarali Sultonmurodovich,** i. f. n (PhD)
Интеграция современных информационных систем в аудит бюджетных организаций 78
Урдабаев Жарылкап Ермекбаевич, независимый исследователь
Формирование и использование ресурсного потенциала промышленных предприятий......... 83
Махмудов Носир Махмудович, д. э. н., профессор; **Фозилова Фирангиза Комиловна,** докторант
Qishloq xo'jaligi ekinlarining yovvoyi ajdodlarini genofond sifatida asrash va ulardan samarali
foydalanish zarurati... 89
Sherali Xolliyev, kafedra o'qituvchisi
Turizmni rivojlantirishda axborot texnologiyalarning o'rni 94
Yuldasheva Dilnoza Ulugbekovna, mustaqil tadqiqotchi
Sanoat klasterlarini tashkil etish va boshqarishning o'ziga xos jihatlari... 99
Xakimov Ziyodulla Axmadovich, dotsent; **Axmadova Rayxona Jasurbek qizi,** tadqiqotchi
"Universitet-ishlab chiqarish" integratsiyasi sharoitida oliy o'quv yurtlarining
innovatsion rivojlanishini boshqarishning nazariy qoidalari.. 103
Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxo'ja qizi, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Farmatsevtika sanoati raqobatbardoshligini oshirishda farmatsevtikaga ixtisoslashgan
erkin iqtisodiy zonalardan foydalanishning xorij tajribasi.. 108
Abdiyeva Flora Botir qizi, tayanch doktorant
Hududlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga ilmiy yondashuvlar 114
Abdullayev Farxod Ozodovich, mustaqil tadqiqotchi
Budjet-soliq va pul-kredit siyosatini muvofiqlashtirishda fiskal va
monetar qoidalardan foydalanishning nazariy jihatlari 119
Hakimjon Hakimov, tadqiqotchi
Analyzing the Impact of External Debt on The Financial Security of the Country 125
Sanakulova Barnogul Rizakulovna, Doctor of Economic Science, Professor;
Jamolov Mirzabek Mirjalil ugli, Senior researcher
Sanoat korxonalarining iqtisodiy o'sishi va barqaror rivojlanishining o'ziga xos xusuiyatlari..............129
Avloqulova Sadoqat Sobirjon qizi

MUNDARIJA СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

Digital Advertising Oasis: Qatar's E-Marketing Revolution 133
Mirziyo Sodikov Odiljon ogli
Tikuv-trikotaj korxonalari faoliyatida marketing tadqiqotlaridan foydalanishning SWOT tahlili 138
Ro'zmamatov Abbos Tolibjon o'g'li, magistrant
Xorijiy investitsiyalar oqimiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash uchun ekonometrik regression model tuzish 144
Saydullayev Azamat Jo'raqul o'g'li, tayanch doktorant
Eksport – mamlakat iqtisodiy o'sishiga ta'sir etuvchi asosiy omil sifatida 151
Sharifi Ahmad Sakhrob, mustaqil izlanuvchi
Роль цифровизации туристической отрасли в повышении её экспортного потенциала страны 156
Суюнова Фотима Баходир кизи, базовый докторант
Surxondaryo viloyati iqtisodiyotiga kiritilgan xorijiy investitsiyalar prognozi 161
Xatamov Nurbek Ochildiyevich, erkin tadqiqotchi
Inson kapitalini oshirishda xodimlarni o'qitish va rivojlantirishning o'rni 169
G'aniyeva Dilnoza Baxriddin qizi, doktorant
Совершенствование порядка исчисления и уплаты акцизного налога в Узбекистане 174
Жуманиязова Феруза, PhD, доцент
Yevropa tiklanish va taraqqiyot bankidan investitsiya jalb qilish imkoniyatlari 179
Mamatov Bahromjon Shavkatovich, dotsenti, PhD
Davlat-xususiy sherikligini rivojlantirishning xorijiy tajribalari 184
Mamayusupova Dilovarxon Begmatovna, mustaqil izlanuvchi, i. f. f. d. (PhD)
Banklar moliyaviy barqarorligini ta'minlashda makroprudensial siyosatning o'rni 190
Nilufar Sharipova, PhD
Dunyoda qorako'l teriga bo'lgan talabning pasayishi: sabab va oqibatlar 197
Nurillayev Jamoliddin Yarashevich, doktorant, i. f. n., dotsent
Mehnat resurslarini faoliyatini tashkil etishning mezonlari va ko'rsatkichlari 201
O'roqov Mamurali Odil o'g'li, tayansh doktarant
Biznes loyihalarini moliyalashtirishning xorij tajribasi 208
Razzaqov Jasur Hamraboyevich, dotsent, PhD
Сравнительный анализ методов оценки финансирование инновационных разработок предприятие 212
Рузиева Дилноза Абдусаматовна, независимый исследователь
IPOning muvaffaqiyatlilik darajasini aniqlash metodikasini takomillashtirish yo'llari 216
Saydullayev Shaxzod Sherzodovich, PhD
Источники финансирования стартап-проектов и способы их привлечения 222
Хажиев Бахтиёр Душабоевич, dotsent, iqtisodiyot fanlari nomzodi
Tashqi iqtisodiy munosabatlar sharoitida tashqi savdo va bojxona mexanizmlarini tartibga solish masalalari. 227
Adizov Sardor Rashidovich, mustaqil izlanuvchi
Shaxsning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash strategiyasini ishlab chiqish 231
Mamatov Sardor Axmatjonovich, mustaqil tadqiqotchi
Malayziya iqtisodiyotida Islom kapital bozori ahamiyatining tahlili 238
Abrorov Sirojiddin Zuxriddin o'g'li, PhD
Анализ современного состояния предприятий топливно-энергетического комплекса Узбекистана 243
Мирзахалилова Азизахон Алишеровна, докторант
Moliyaviy savodxonlik orqali fond bozori savdolarida institutsional investorlar faolligini oshirish 249
Sultanov Maxmud Axmedovich, dotsent, PhD
Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini tashqi bozorlarga yetkazib berishda tijorat standartlarining o'rni 254
Xojiyev Elshod Yoqub o'g'li, PhD; **Fayzullayev Shuhrat Sherali o'g'li,** tayanch doktorant
Особенности использования системно-процессного менеджмента в развитии зеленой экономики 259
Отакулов Махамаджон Каримович, PhD, и.о. доцент
Milliy turizm tarmog'ida raqobat ustunliklarini aniqlashning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati 264
Xalilov Sirojiddin Sherali o'g'li, PhD
Sut mahsulotlari ishlab chiqarish korxonalarida "yashil marketing" strategiyalari 268
Eshmatov Sanjar Ashirqulovich, mustaqil tadqiqotchi, i.f.f.d.(PhD)
O'zbekiston Respublikasida kredit mexanizmini takomillashtirish imkoniyatlari 272
Gadoyev So'hrob Jumakulovich, PhD, dotsent
Влияние инвестиционной политики на инновационную деятельность в Республике Корея 277
Алимова София Розумбаевна, независимый исследователь
Hududlarda oliy ta'lim va mehnat bozori integratsiyasi yo'nalishlarini takomillashtirish 282
Haqqulov Fazliddin Faxriddinovich, tayanch doktorant
Bozor iqtisodiyoti sharoitida iqtisodiy potensialni rivojlantirish 290
N. N. Ismatullayeva, tayanch doktarant
Mahalliy byudjet daromadlari shakllanishi va muammolarining amaliy holati va tahlili 293
Ollokulova Feruza Mansurovna, PhD

Temir yoʻl transportidan samarali foydalanishning ekonometrik tahlili 298
Shakarova Dilfuza Ruzimuratovna, tayanch doktorant
Формирование кредитного портфеля современного коммерческого банка 304
Жураева Нодира Фузулий кизи, ассистент кафедры
Logistika kompaniyalarida yuklarni sugʻurtalashni takomillashtirish yoʻllari 310
G. Abduvosidova, kafedra oʻqituvchisi
Tumanlar va tadbirkorlikning rivojlanish darajalarini baholash uslublari 315
Nazarov Shohbek Isroilovich, magistrant
Shaxsning iqtisodiy xavfsizligini taʼminlash strategiyasini ishlab chiqish 320
Mamatov Axmetjon Atajanovich, professor; **Allaberganov Zakir Gayibovich,** dotsent
Moliya tizimini barqarorlashtirishda mahalliy budjetlarning imkoniyatlarini oshirish masalalari 327
Ollokulova Feruza Mansurovna, PhD; **Eshonqulov Asliddin Mamatmurod oʻgʻli,** magistrant
Byudjyetdan tashqari mablagʻlari samaradorligini oshirishda davlat xaridlarining roli 330
Norov Akbar Ruzimamatovich
Fond bozorini rivojlantirishning mamlakat iqtisodiy oʻsish jarayonlari bilan bogʻliqligi 335
Xoliqov Ulugʻbek Rustamovich, t.f.n.
Sunʼiy intellektning tijorat banklari samaradorligiga taʼsiri: xorijiy tajriba 341
N.N.Roʻziyev
Oʻzbekistonda turizmni rivojlantirishda investitsion loyihalarni jalb qilishning iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish 350
Astanov Sherzod Rustamovich, mustaqil tadqiqotchi
Assessing the Impacts of Modern Models for Increasing Textile Product Exports through Green Strategies 356
Nosirova Charos
MDH mamlakatlarida islom moliyasini rivojlanish istiqbollari 364
Irgasheva Gulbahor Sodiqovna, tayanch doktorant
Qayta ishlash sanoati korxonlarini iqtisodiy samaradorligini oshirishning zamonaviy yoʻllari 369
Abduxamidova Gulxayo, tadqiqotchi
Mintaqa iqtisodiyotiga kiritilayotgan xorijiy investitsiyalar statistik tahlili 374
Xatamov Nurbek Ochildiyevich, erkin tadqiqotchi
Международный опыт развития регионов путем привлечения инвестиций через рынок капитала 380
Дадаханова Саида Махаммаджон кизи, докторант
Искусственный интеллект как инструмент управления человеческими ресурсами 386
Хайдарова Малика Шакирджановна, преподаватель кафедры
Surxondaryo viloyatida kichik tadbirkorlik rivojlanishining iqtisodiy-statistik tahlili 396
S.T.Toshaliyeva, PhD
Jahon Savdo Tashkiloti faoliyati va unga aʼzo boʻlish xususida 403
Ruzibayev Jahongir Nodirovich, tadqiqotchi
Xufiyona iqtisodiyot ulushining oshishi Oʻzbekiston Respublikasi iqtisodiy xavfsizligiga bevosita tahdid sifatida 407
Nabiyev Feruz Nurmurodovich, tadqiqotchi
Anoerob qayta ishlash jarayonini elektr impulsli ishlov berish 412
Imomova Nodira Shavkatovna tadqiqotchi, **Sultonov Mansur Qilichevich** PhD
Milliy transport infratuzilmasini takomillashtirish 416
Xashimova Naima Abitovna, i.f.n., professor**; Ergashev Shoxrux Vosiljon oʻgʻli assistent**
Korxonalar faoliyatida internet – marketing texnologiyalarini rivojlantirishning nazariy asoslar 421
M.A.Saparova, talaba
Catalyzing Sustainable Consumer Choices: A Study of Retail Advertising Strategies for Green Development 425
Karimova Nafisabonu Djamshidovna, PhD
Temir yoʻl transport tarmogʻining iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish 433
Fayzullayev Javlonbek Sultonovich, DSc.
Tashqi mehnat migrasiyasi sohasidagi davlat siyosatining yevropa amaliyoti 439
Askarov Zoxidjon Sadikjanovich, Yuridik fanlar falsafa doktori
Влияние антикоррупционного просвещения на национальную идентичность государства 445
Мохоров Дмитрий Анатольевич, кандидат юридических наук, доцент
Общность и специфика социальных подходов современных просветителей XX века Абдурахмана Ташканди и Абдуллы Авлони 449
Аброрхон Асатуллоев, философия доктора (PhD)
Oʻzbekistonda xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishda naqd pulsiz hisob-kitoblarning oʻrni 453
Nilufar Zikirullaeva Dilmurod qizi, PhD
Banklar moliyaviy barqarorligini taʼminlashda bank zaxiralaridan kompleks foydalanish zarurati va amaliyoti 461
Xolmamatov Farhodjon Kubayevich, iqtisodiyot fanlari boʻyicha falsafa doktori, professor
Suv resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirishning ustuvor yoʻnalishlari 467
Axmedov Sayfullo Normatovich, t.f.n., mustaqil tadqiqotchi

SUV RESURSLARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI

Axmedov Sayfullo Normatovich
t.f.n., Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada suv resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirishning ustuvor yo'nalishlari keltirilgan.

Kalit so'zlar: suv, xudular, suv resurslaridan oqilona foydalanish, samaradorlik, samaradorligini aniqlash uslubi.

Abstract: This article presents the priority directions for increasing the efficiency of water resources use.

Key words: water, water resources, rational use of water resources, efficiency, method of determining efficiency.

Аннотация: В данной статье представлены приоритетные направления повышения эффективности использования водных ресурсов.

Ключевые слова: вода, водные ресурсы, рациональное использование водных ресурсов, эффективность, метод определения эффективности.

KIRISH

Tabiiyki, butun dunyo singari Markaziy Osiyoda ham tobora dolzarb tus olib borayotgan suv muammosiga O'zbekiston ham katta e'tibor qaratib kelmoqda. Mamlakatimiz 2007-yilda BMT ning "Transchegaraviy suv oqimlari va xalqaro ko'llarni muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida"gi (17.03.1992-y. Xelsinki) hamda "Xalqaro suv oqimlaridan kema qatnovisiz foydalanish huquqi to'g'risida"gi Konvensiyalariga (21.05.1997-y. Nyu-York) a'zo bo'ldi.

Bu hujjatlarda barcha davlatlar manfaatlari birday e'tiborga olingan. Ularning asosiy tamoyillaridan biri transchegaraviy suv resurslaridan adolatli va oqilona foydalanish hamda qo'shni davlatlarga zarar yetkazmaslikdir. 1966-yilgi Xalqaro daryo suvla-ridan foydalanishning normativ qoidalari va 1992-yilgi Chegara-lararo suv oqimlari va davlatlararo daryolardan foydalanish hamda ularni muhofaza qilish konvensiyasi ham ayni yo'nalishdagi muhim hujjatlar sirasiga kiradi. Bundan tashqari, respublikamizda "Suv va suvdan foydalanish to'g'risida"gi Qonun ham qabul qilingan.

Ba'zi kishilarga chuchuk suv masalasi unchalik katta muammo yoki insoniyat uchun xavfli bo'lib ko'rinmasligi mumkin. Lekin so'nggi paytlarda mamlakatimiz obihayot tanqisligi suv manbalarining qurishi va ifloslanishi bilan bog'liq ayrim muammolarga duch kelmoqda. Shahar va qishloqlarda bunday muammolarning kelib chiqishiga suv qimmatbaho resurs ekanligini tan olmaslik sabab bo'lmoqda.

ADABIYOTLAR SHARHI

Rus olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda asosiy e'tibor hududlarda suv resurslaridan oqilona foydalanishga qaratilgan tadqiqotlarga ahamiyat keng qaratilgan. Jumladan, V. Fomina [1] tadqiqotlarida Rossiyaning Shimoliy-G'arbiy Federal okrugi hududlarida ishlab chiqarilgan mahsulotning suv sig'imi va suvni yo'qotishning o'ziga xos ko'rsatkichlari bo'yicha suvdan foydalanish xususiyatlari aniqlangan. Mazkur maqolada hududlarida suvdan foydalanish samaradorligini baholash orqali suv resurslarini tejamkorligiga erishishning hududiy strategiyasi taklif etilgan. Undagi asosiy ko'rsatkichlari sifatida quyidagilar tahlil qilinadi: (ishlab chiqarishda chuchuk va qayta ishlangan suvdan foydalanish darajasi, maishiy va ichimlik ehtiyojlari uchun suvning solishtirma iste'moli, suv yo'qotishlari, oqava suvlar miqdori va ifloslanish darajasi bo'yicha ularning tarkibi va boshqalar).

J. T. Sivoxip, V. M. Pavleychik [2] tadqiqotlari esa suv resurslari holatini baholash suv resurslari hajmini foydalanilayotgan suv hajmi, viloyat maydoni va aholi soni bilan taqqoslash asosida amalga oshirilgan. Haqiqiy

TARAQQIYOT PROGRESS ПРОГРЕСС

suv ta'minotini hisoblashda yilning qurg'oq-chilik davridagi o'rtacha yillik suv resurslari, qaytarib bo'lmaydigan suv iste'moli va aholi sonining nisbati asosida aniqlangan.

O'zbekistonlik olimlar ham suv resurslaridan oqilono foydalanish bo'yicha ko'plab tadqiqotlar amalga oshirib kelinmoqda. Jumladan, suvdan foydalanish bo'yicha optimal qarorlar qabul qilish uchun dasturiy ta'minotni ishlab chiqishning yangi nazariy asoslari A. O. Sultonov [3] tadqiqotlarida ishlab chiqilgan. U. M. Kutlimurodov [4] tadqiqotlarida esa iste'molchilar tomonidan energiya tejovchi texnologiyalarni joriy etishni qo'llab-quvvatlash uchun foydalanayotgan suvning aniq hisobini yuritish bo'yicha metodologik yondashuvlar taklif etilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekistonda foydalaniladigan suv resurslarining asosiy manba-lari Amudaryo va Sirdaryo havzasi hisoblanadi. O'zbekiston tomonidan iste'mol qilinadigan suv resurslarining umumiy hajmidan 80 foizdan ko'prog'i qo'shni mamlakatlar hududida shakllanadi.

1980-yillarda respublikaning yillik suv iste'moli ko'p yillik limit doirasida bo'lib, so'nggi yillarda global iqlim o'zgarishi, shuningdek, transchegaraviy suvdan foydalanish muammolari tufayli foydalanilgan o'rtacha yillik suv miqdori 51–53 mlrd. kub metrni, jumladan, 97,2 foizi daryo va soylardan, 1,9 foizi kollektor tarmoqlaridan, 0,9 foizi esa yer ostidan foydalanib, oxirgi 30 yilda 20 foizdan ko'proqqa qisqargan.

Respublikada sug'oriladigan yer maydoni 4,3 mln. gektarni tashkil etib, jami suv resurslarining o'rtacha 90–91 foizi qishloq xo'jaligida, 4,5 foizi, kommunal-maishiy xo'jalik sohasida, 1,4 foizi sanoatda, 1,2 foizi baliqchilikda, 0,5 foizi issiqlik energeti-kasida, 1 foizi esa iqtisodiyotning boshqa tarmoqlarida foydalanilgan.

Quyidagilar yuzaga kelgan ahvolning asosiy va bilvosita sabablari hisoblanadi:

1. Suv resurslari zaxirasi hamda aholini va iqtisodiyot tarmoqlarini suv bilan ta'minlash masalalari:

Global iqlim o'zgarishi natijasida Markaziy Osiyoda so'nggi 50–60 yil davomida muzliklar maydoni taxminan 30 foizga qisqargan. Taxminlarga ko'ra, harorat 20°C ga ortganda muzliklar hajmi 50 foizga, 40°C ga isiganda esa 78 foizga kamayadi. Hisob-kitoblarga ko'ra, 2050-yilgacha Sirdaryo havzasida suv resursi 5 foizga, Amudaryo havzasida 15 foizgacha kama-yishi kutilmoqda. O'zbekistonda 2015-yilgacha bo'lgan davrda suvning umumiy taqchilligi 3 mlrd. kub metrdan ortiqni tashkil qilgan bo'lsa, 2030-yilga borib 7 mlrd. kub metrni, 2050-yilga borib esa 15 mlrd. kub metrni tashkil qilishi mumkin.

Tahlillar iqlim o'zgarishi O'zbekistonda suv taqchilligini yanada keskinlashtirishini, 2000, 2008, 2011, 2014 va 2018-yillardagi kabi qurg'oqchilikning davomiyligi va davriyligi ko'payishiga olib kelishini hamda iqtisodiyotning suv resurslariga bo'lgan ehtiyojini qondirishda jiddiy qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin-ligini ko'rsatmoqda. Keyingi 15 yil ichida aholi jon boshiga suv ta'minoti 3048 kub metrdan 1 589 kub metrga qisqardi.

Shu bilan birgalikda, respublikada aholi soni yiliga o'rtacha 650–700 ming nafarga oshib, 2030-yilga borib 39 mln. nafarga yetishi, ularning sifatli suvga bo'lgan talabi 2,3 mlrd. kub metrdan 2,7—3,0 mlrd. kub metrga (18–20 foiz) yetishi kutilmoqda. Bu esa kommunal sohani yildan yilga suvga bo'lgan talabini ortishiga olib keladi (2020-yilgi ma'lumot, https://lex.uz/docs/4892953).

2. Yer islohoti o'tkazish muddatlarining asossiz cho'zib yubo-rilishi. Bu suv resurslarini oqilona taqsimlash masalasini hal etishga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Sobiq ittifoq davrida O'zbekis-tonda suv xo'jaligining zarur moddiy-texnika bazasi yaratilgan, tarmoqni rivojlantirishni davlat tomonidan tartibga solishning huquqiy bazasi mavjud edi. Bu yirik kolxoz va sovxozlarga xizmat qilar edi. Biroq dehqon (fermer) xo'jaliklari soni ko'payishi munosabati bilan bir qancha muammolar paydo bo'ldi. Boz ustiga irrigatsiya-meliorativ tarmoqlardagi ayrim muammolar tufayli sug'oradigan suv katta hajmda isrof bo'lishi yuz bermoqda.
3. So'nggi yillarda iqlimning global o'zgarishi natijasida kuzatilayotgan suv tanqisligining salbiy ta'sirini yumshatish maqsadida suv resurslarini boshqarish, ularning hisobi va hisobotini yuritish hamda suv munosabatlarini yanada takomillashtirish, shuningdek, suvdan tejamli va samarali foydalanish yuzasidan mamlakatimizda keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Shunga qaramasdan, quyi bo'g'inda suv resurslarini boshqarish, suv tanqisligi sharoitida iste'molchilar o'rtasida suv taqsimlash, suvning hisobi va hisobotini yuritish hamda suvdan foydalanish samarasi pastligicha qolmoqda.

Suv resurslarini samarali boshqarish, ularning hisobi va hiso-botini to'laqonli yuritish, suv iste'molchilari orasidagi munosabatlarni takomillashtirish hamda ushbu jarayonlarga xususiy sektorni keng jalb qilish maqsadida tashkil etilgan suv xo'jaligi maxsus xizmatlari faoliyatini takomillashtirish talab etiladi.

4. Suv xo'jaligini malakali kadrlar bilan butlash, ilmiy-tadqiqot ishlari.

Bugungi kunda suv xo'jaligi tashkilotlarida oliy ma'lumotli suv xo'jaligi xodimlarining ulushi 42 foizni tashkil etmoqda. Hozirgi paytda suv xo'jaligi tizimidagi mutaxassislar va rahbar kadrlarning malakasini oshirish bo'yicha doimiy faoliyat yurituvchi malaka oshirish tizimi mavjud emas. «Oliy ta'lim-fan, ishlab chiqarish» tizimida o'zaro integratsiya bugungi talabga javob bermaydi.

Suv xoʻjaligi tashkilotlari xodimlarining oʻrtacha ish haqi mamlakatdagi oʻrtacha ish haqiga nisbatan 64% ni tashkil etib, pastligicha qolmoqda. Ish haqining past darajasi suv xoʻjaligi xodimlarining ijtimoiy maqomini va kasbining jozibadorligini pasaytirib, yuqori malakali kadrlarni saqlab qolish imkonini bermayapti (2020-yilgi maʼlumot, https://lex.uz/docs/4892953).

5. Respublikada barpo qilingan aksariyat suv xoʻjaligi infra-tuzilma obʼektlarining xizmat koʻrsatish muddati 50–60 yildan or-tib, ularning texnik holati yildan-yilga yomonlashmoqda. Xususan, irrigatsiya tizimi kanallarining 66 foiz qismi tuproq oʻzanli boʻlib, suvning filtratsiya hisobiga yoʻqolishi yuqoriligicha qolmoqda. Bundan tashqari, 77 foiz irrigatsiya tizimi kanallari taʼmirlash va tiklashni, 20 foiz qismi esa rekonstruksiya qilishni talab etadi.

Suv isteʼmolchilari uyushmalari va fermer xoʻjaliklarining 77 foiz sugʻorish tarmogʻi tuproq oʻzanli boʻlib, 44 foiz tarmoq taʼmir-lash va tiklashga, 10 foiz tarmoq esa rekonstruksiya qilishga muhtoj.

Mavjud lotok tarmoqlarining asosiy qismi 30 yildan ziyod xizmat koʻrsatib ularni oʻz vaqtida taʼmirlash ishlari amalga oshirilmaganligi, shuningdek, xizmat muddatlarini oʻtib ketganligi natijasida ularning 70 foizi rekonstruksiya qilish va almashtirishni talab qiladi. Suv isteʼmolchilarining suv olish joylari esa aksariyat holda suvni boshqarish va hisobga olish vositalari bilan jihozlanmagan.

Natijada irrigatsiya tizimi va sugʻorish tarmoqlarining foy-dali ish koeffitsiyenti oʻrtacha 0,63, bir qator hududlarda esa undan ham past boʻlib, asosiy manbalardan olinadigan suvning 35—40 foizi sugʻorish tarmoqlarida yoʻqotilmoqda (2020-yilgi maʼlumot, https://lex.uz/docs/4892953).

Quyidagi 1.1-rasmda Oʻrta Osiyo suv resurslari xaritasi keltirilib, unda mamlakatimiz suv resurslarini kirib kelishi va oqimi tasvirlangan (1.1 rasm).

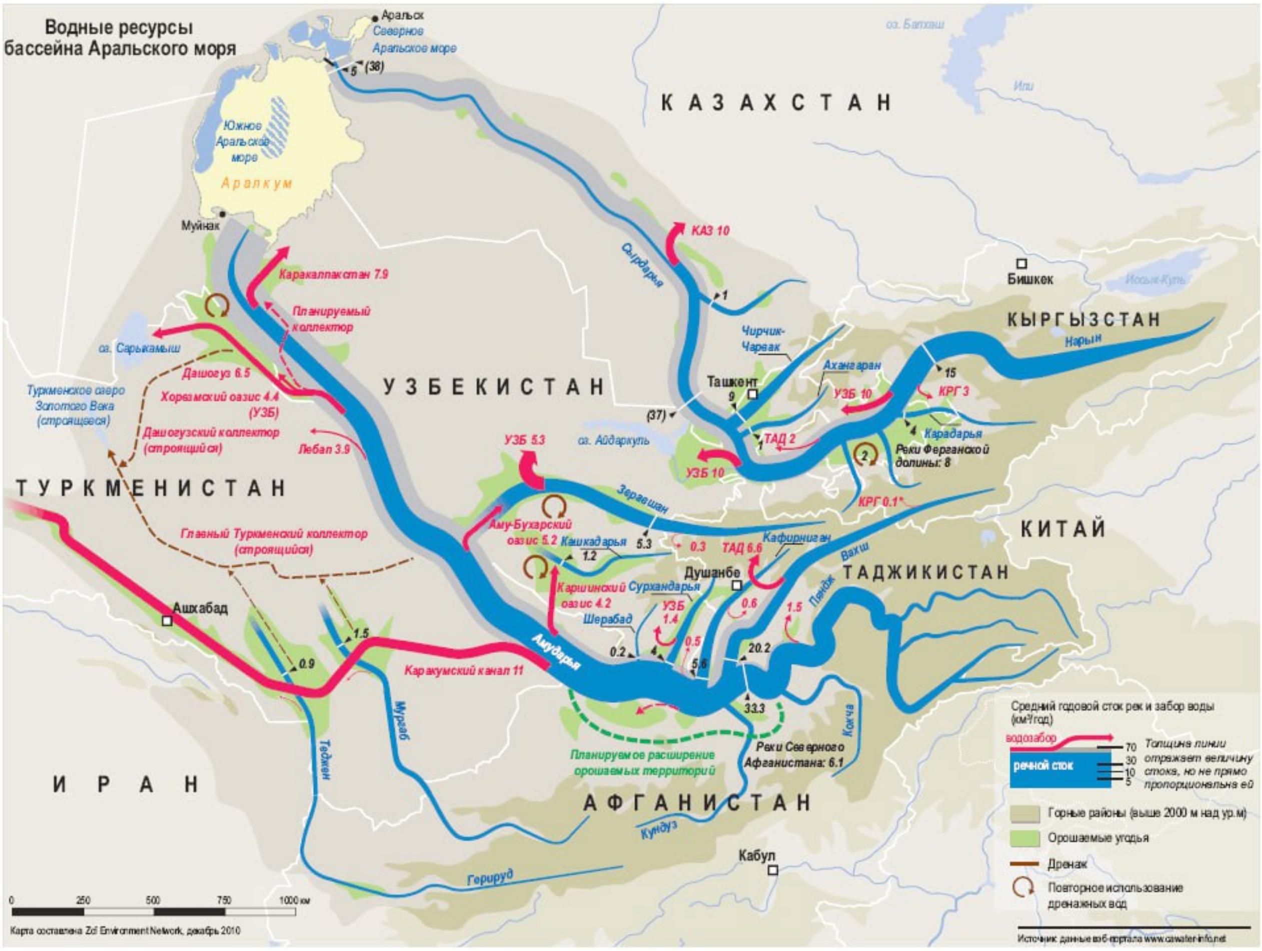

1-rasm: Oʻrta Osiyo suv resurslari xaritasi

Suv xoʻjaligi tashkilotlari hisobidagi 1 687 ta nasos stansiyalarining 74 foizi 30 yildan, 20 foizi 20 yildan, 6 foizi 10 yildan ortiq xizmat qilmoqda yoki 94 foiz nasos stansiyalari normativ xizmat muddatini (16–18 yil) oʻtab boʻlib, ularni modernizatsiya qilish va almashtirish, jami 2 887 km bosimli quvurlarning 10,3 foiz qismi esa birinchi navbatda almashtirishni talab etib, oqibatda ularni ishlatishda avariya holatlari koʻplab kuzatilmoqda, shuningdek, elektr energiyasi sarfi yuqoriligicha qolmoqda (2020-yilgi maʼlumot, https://lex.uz/docs/4892953).

XULOSA

Respublika bo'yicha sug'oriladigan yerlarning 45,3 foizi turli darajada, shundan 31,1 foizi kuchsiz, 12,2 foizi o'rtacha, 2 foizi esa kuchli darajada sho'rlangan, 24,4 foiz maydonda esa yer osti suv sathi 2 m va undan yuqorida joylashgan.

Keyingi yillarda kuzatilgan suv tanqisligi, yerlarning melio-rativ holatining yomonligi va boshqa tashkiliy chora-tadbirlar o'z vaqtida ko'rilmaganligi bois 560 ming gektar sug'oriladigan yer maydonining suv ta'minoti darajasi past.

Bundan tashqari, viloyatda qishloq xo'jaligi ekinlari 30 ming gektardan ortiq unumdorligi past bo'lgan shag'alli sur tusli qo'ng'ir tuproqda yetishtiriladi. Ushbu yerlar uchun suv iste'molining yuqori darajasi va suvning filtrlanishi xosdir. Tuproqning sho'rlanganligi darajasini pasaytirish uchun, ayniqsa, kuz-qish davrida suv berishning cheklanganligi tufayli nihollar bilan chuqur o'yiqlar qilingan hududlar va katta uchastkalar zarar ko'rgan.

Melioratsiyada yuzaga kelgan holatning bosh sababi sug'orish rejimi va usullarining yetarlicha iqtisodiy va ekologik asoslanmaganligidadir. Shu munosabat bilan yuzagan kelgan muammolar meliorativ-suv xo'jaligi tarmog'i ishining samaradorligiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Ularning hal etilishi esa suvdan foydalanishni tartibga solish bo'yicha tadbirlarning davlat tomonidan moliyalashtirilishi masalasini qayta ko'rib chiqishni, sug'oriladigan yerlarning suv-tuz rejimi ustidan monitoring olib borishni, tarmoqning mavjud moddiy-texnika bazasini modernizatsiya qilishni va suvni tejaydigan yangi texnologiyalarni sotib olishni talab qiladi. Masalan, sug'oriladigan yerlarning suv-tuz rejimi ustidan monitoring qilish ishlari byudjetdan ming gektarga yaqin yerlarning oborotga kiritilishi imkonini beradi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Фомина Валентина Фёдоровна Эффективность использования водных ресурсов в регионах Северо-Западного федерального округа в свете Водной стратегии // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. 2010. №3. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/effektivnost-ispolzovaniya-vodnyh-resursov-v-regionah-severo-zapadnogo-federalnogo-okruga-v-svete-vodnoy-strategii (дата обращения: 26.08.2023).
2. Сивохип Жанна Тарасовна, Павлейчик Владимир Михайлович. Современное состояние и использование водных ресурсов трансграничных рек степной зоны // ВХР. 2022. №2. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennoe-sostoyanie-i-ispolzovanie-vodnyh-resursov-transgranichnyh-rek-stepnoy-zony (дата обращения: 26.08.2023).
3. Султонов А. О. Применения информационных систем по использования водных ресурсов в Узбекистане // Научные исследования-основа современной инновационной системы. Международной научно-практической конференции Стерлитамак. – 2019. – С. 141–144.
4. Кутлимуродов У. М. Решения для эффективного использования водных ресурсов в регионах Республики Узбекистан //Символ науки. – 2021. – №. 3. – С. 14–17.

Jurnal sayti: https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 8

© Materiallar ko‘chirib bosilganda “Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali manba sifatida ko‘rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma’sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga
maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com
Bot: @iqtisodiyot_77
Тел.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo‘lishingiz mumkin. Obuna bo‘lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to‘lov haqidagi ma’lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo‘natishingizni so‘raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo‘natamiz.

“Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali 03.11.2022-yildan
O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№566955 reestr raqami tartibi bo‘yicha ro‘yxatdan o‘tkazilgan.
Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug‘bek tumani
Kumushkon ko‘chasi 26-uy.